Piotrków od początku swojego istnienia miał bardzo korzystne położenie geograficzne, co niewątpliwie wpłynęło na to, że już od XIII wieku był ważnym ośrodkiem administracyjnym, gospodarczym oraz życia religijnego. Pierwsza źródłowa informacja o funkcjonowaniu miasta pochodzi z dokumentu wystawionego przez kancelarię księcia Leszka Białego z 1217 roku. O Piotrkowie, jako o ważnym miejscu gdzie rozpatrywane były sprawy sądowe, świadczą nam również inne dokumenty związane z działalnością ówczesnego wymiaru sprawiedliwości. Pochodzą one z 1222, 1262 i 1291 roku. Z zachowanych do dzisiejszych czasów źródeł archiwalnych czerpiemy również wiedzę, że kolejni następujący po sobie książęta wraz z dużą liczbą dostojników świeckich i kościelnych przebywali często w Piotrkowie w 1233, 1241 i 1249 roku. Pierwszy przywilej lokacyjny na tzw. prawie polskim, został nadany miastu prawdopodobnie pomiędzy 1273 a 1292 rokiem przez Władysława Łokietka. Ponowiony przywilej lokacyjny na prawie niemieckim został nadany miastu w dniu 4 czerwca 1404 roku przez Władysława Jagiełłę w Inowłodzu. Uzyskane wówczas prawa pozwoliły na podniesienie miasta z ruin po ostatnim wielkim pożarze oraz szybki jak na owe czasy rozwój miasta we wszystkich aspektach jego funkcjonowania. Warto jeszcze dodać, że Piotrków był także miejscem organizowanych licznych synodów kościoła katolickiego prowincji gnieźnieńskiej, które były najwyższą władzą ustawodawczą w poszczególnych prowincjach. W latach 1510-1628 odbyło się ich w Piotrkowie 19. Zarówno okres sejmowy jak i zjazdów synodalnych, znacznie przyczynił się do podniesienia rangi i prestiżu miasta. Licznie zjeżdżająca do miasta szlachta, przyczyniła się również nie tylko do jego rozwoju gospodarczego.

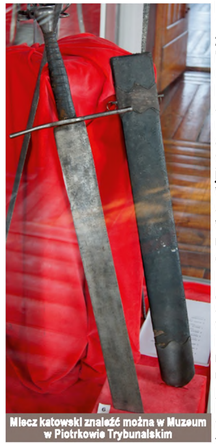
Miecz katowski znaleźć można w Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim

Dalszy rozwój miasta nastąpił po roku 1578, odkąd Piotrków stał się jedną z dwu siedzib (obok Lublina) sądu, jakim był Trybunał Koronny (Iudicium Generale Ordinarium Tribunalis Regni). Do tego roku król Polski był najwyższym sędzią dla szlachty. W tzw. sądzie nadwornym (in curia), miał on prawo sądzenia wszystkich spraw, będących w zakresie kompetencji sądów pierwszej jak i drugiej instancji. Król mógł również wyznaczyć do prowadzenia określonej sprawy sąd komisarski. Po wprowadzeniu w życie apelacji w 1523 roku, sąd królewski został wprost zalany odwołaniami od wyroków wydanych przez sądy niższych instancji. Wobec powyższego podjęto próbę reformy sądownictwa tworząc, np. w 1563 roku w województwach, sądy ostatniej instancji. Jednym z propagatorów reformy sądownictwa był ówcześnie czołowy pisarz polityczny doby polskiego odrodzenia Andrzej Frycz Modrzewski. Prawdopodobnie był on twórcą projektu utworzenia Trybunału z siedzibą w Piotrkowie, który został przedstawiony na sejmie warszawskim obradującym na przełomie 1556 i 1557 roku. Piotrków, pomimo że utracił pozycję miasta sejmowego, miał nadal wysoką pozycję wśród innych miast centralnej Polski. To właśnie dogodne położenie miasta, liczne kwatery oraz zasobna w żywność okolica sprawiły, że Piotrków wydawał się być najlepszym miejscem do ulokowania w nim stolicy Trybunału Koronnego.

Aby rozwiązać problem niedrożności sądów, monarcha zrzekł się najwyższego sądownictwa na rzecz stanowego sądu szlacheckiego. Miało to miejsce w Warszawie w trakcie obrad sejmu, który odbywał się w dniach od 16 stycznia do 10 marca 1578 roku. W zamian za uchwalenie podatku na wojsko i wolną rękę w polityce zagranicznej, król Stefan Batory doprowadził do powołania Trybunału Koronnego. Konstytucja, która usankcjonowała powołanie do życia Trybunału została uchwalona przez sejm 3 marca tego roku. Trybunał Koronny wspólny dla całej Korony, zbierał się dla Małopolski w Lublinie – na wiosnę i latem, natomiast dla Wielkopolski – jesienią i zimą w Piotrkowie, zwanym od tej pory nieformalnie Trybunalskim. W 1581 roku powołano do życia analogiczny Trybunał dla Litwy, którego siedzibą były Wilno, Nowogródek i Mińsk, a w pewnym okresie także Grodno.

Trybunał Koronny był to sąd państwowy, złożony z sędziów wybieranych spośród szlachty co roku na sejmikach zwanych deputackimi. Razem Trybunał liczył ogółem 33 członków, w tym 27 deputatów szlacheckich i 6 deputatów duchownych. Na czele deputatów świeckich stał wybierany przez gremium w głosowaniu tajnym marszałek Trybunału Koronnego. Piastował on ten urząd przez rok czasu. Do jego obowiązków należały przede wszystkim funkcje reprezentacyjne oraz zwyczaj goszczenia sędziów i patronów. Mieli oni prawo do honorowej eskorty wojska oraz do używania insygniów, jakimi była laska marszałkowska i krzyż prezydencki. Natomiast deputaci duchowni wybierali spośród swego grona prezydenta, który reprezentował ich interesy. Urząd ten otrzymywał zazwyczaj najstarszy z kanoników gnieźnieńskich, również na okres jednego roku.

Zakres działania Trybunału obejmował rozpatrywanie apelacji od wyroków sądów grodzkich, ziemskich i podkomorskich oraz rozpatrywanie spraw wnoszonych przeciwko urzędnikom administracji państwowej w związku z zaniedbaniem przez nich swoich obowiązków. Trybunał Koronny rozstrzygał również sprawy prawne (iuris), które dotyczyły różnego rodzaju dóbr, sam, transakcji i zapisów oraz sprawy uczynkowe (facti), w trakcie rozpatrywania których mogły zostać zasądzone kary banicji wieży górnej i kary finansowe. Proces trybunalski w sprawach prawnych toczył się przed Trybunałem Koronnym po doręczeniu pozwu i wpisaniu go do regestru (rejestru) sądowego lub relacji o pozwaniu strony przeciwnej. Rozróżniano ówcześnie kilka rodzajów pozwów, m.in.: ustny, pisemny (piśmienny), zawiły oraz licowy, zwany gwałtownym lub aresztowym. W pozwie uwzględniano nazwiska powoda i pozwanego, czas i miejsce stawienia się, przyczyny pozwania oraz taksy. Po rozpoznaniu apelacji przez Trybunał zapadał wyrok. Wyroki w zasadzie powinny były zapadać jednomyślnie, ale stosowano również orzecznictwo większością głosów. W związku z przeprowadzoną dopiero w XVII wieku reformą Trybunału Koronnego, zmniejszono liczbę deputatów do 20 świeckich i 5 duchownych. Od tej pory sądy dla Wielkopolski odbywać się miały przemiennie w Piotrkowie, Poznaniu lub Bydgoszczy, a dla Małopolski w Lublinie i we Lwowie. W 1792 roku utworzono w związku z tym dwa osobne Trybunały - w Piotrkowie i Lublinie. Każdy stanowiły dwie izby, w których zasiadało 12 i 13 deputatów. Od tej pory w księgach wprowadzono podział terytorialny wpisów. Siedzibą Trybunału Koronnego w Piotrkowie, podobnie jak w Lublinie był ratusz miejski. Gmach, wybudowany z myślą o władzach miejskich, został szybko przystosowany do pełnienia nowej funkcji. W 1611 roku sejm zatwierdził uchwałę szlachty województwa sieradzkiego, aby w Piotrkowie wybudować wieżę więzienną, która została dobudowana do południowej ściany ratusza. W ratuszu mieściły się sala rozpraw sądowych, kaplica i izba dla wojska.

Kancelaria Trybunału Koronnego zapewniała ciągłość jego funkcjonowania. Działo się tak, ponieważ deputaci świeccy i duchowni zmieniali się co roku, powracając po zakończeniu kadencji do swoich wcześniejszych obowiązków. Ich kadencja rozpoczynała się w listopadzie i dla „większej rękojmi sprawiedliwości" trwała tylko jeden rok kalendarzowy. Ponownie deputatem można było zostać po upływie czterech lat. Sędziów świeckich, po jednym lub dwóch, wybierała szlachta danego województwa albo ziemi na sejmikach deputackich. Odbywały się one we wrześniu w stałym terminie wyznaczonym ordynacją. Był to pierwszy poniedziałek po święcie Narodzenia Panny Marii, przypadającym na dzień 8 września. Deputaci duchowni obierani byli przez kapituły katedralne. Konstytucja z 1578 roku zastrzegała, aby sędziami zostawały „osoby godne, bogobojne, cnotliwe, prawa i zwyczajów sądowych umiejętne, osiadłe". Nie było to równoznaczne z wymogiem zawodowego przygotowania prawniczego. Deputaci obowiązani byli do złożenia przysięgi w miejscu elekcji. W myśl roty zaprzysiężenia mieli sądzić uczciwie i bezstronnie.

Jedynie kanceliści pozostawali przez lata stałymi pracownikami ówczesnego wymiaru sprawiedliwości. Na czele kancelarii stał pisarz aktowy, który musiał posiadać co najmniej kilkuletnią praktykę sądową, dobrą opinię i odpowiedni wiek oraz biegle władać łaciną w mowie i piśmie. Musiał wykazać się również praktyczną znajomością prawa i zasad procedury. Pisarze nadzorowali prowadzenie kancelarii, prowadzili księgi, brali udział w posiedzeniach kolegialnych. Do ich zadań należało także redagowanie treści dekretów, które następnie pieczętowali. Pomocą w wykonywaniu zadań pisarza trybunalskiego, służył im pomocniczy personel kancelaryjny. Po powołaniu do życia Trybunału Koronnego funkcję pisarzy pełnili pisarze ziemstwa sieradzkiego i lubelskiego. W XVIII wieku postulowano, aby godność tę powierzać kolejno pisarzom wojewódzkim, co zapobiegać miało różnego rodzaju nadużyciom przy prowadzeniu wpisów do regestrów. Postulat ten nie został jednak wprowadzony w życie. Kancelarią Trybunału Koronnego zarządzał w przypadku posiedzeń w Piotrkowie pisarz sądu ziemskiego sieradzkiego. Musiał on spełnić wymagania wymienione powyżej. Jemu podlegał przysięgły regent (wicesregent) i jego pomocnicy oraz kanceliści zwani susceptantami (kanceliści, instygatorzy i woźni). Ponieważ pisarze posiadali większą znajomość prawa od deputatów, mogli oni poprzez interpretację przepisów wpływać na tok postępowania procesowego i w pewnym stopniu na treść ferowanych wyroków. Pisarzy dekretowych wybierał Trybunał przy reasumpcji z grona sześciu przedstawicieli pochodzących z obydwu prowincji według kolejności województw. Czas sprawowania przez nich funkcji trwał tyle co kadencja Trybunału. Odpowiedzialni oni byli za opracowywanie dekretów, zasiadali w izbie bez prawa głosu mającego wpływ na wyrok. W przypadku choroby lub śmierci pisarza dekretowego zastępował go pisarz aktowy. Pisarze odpowiedzialni byli przede wszystkim za pisanie dekretów według napisanej i podpisanej przez deputatów sentencji. Treść dekretu musiała być zgodna z treścią sentencji. Pisarze sądowi cieszyli się opinią znawców prawa i byli w rzeczywistości czynnikiem fachowym w pracy Trybunału Koronnego. Ówcześnie pracowników kancelarii na równi z adwokatami, zaliczano do palestry. Personel kancelarii prowadził księgi, brał udział w posiedzeniach ciał kolegialnych i redagował dekrety.

Do ważnych zadań pisarzy należało czuwanie nad przestrzeganiem przepisów o prawidłowym składaniu (kładzeniu) pozwów w Trybunale. Zgodnie z obowiązującym prawem, należało złożyć je z co najmniej dwutygodniowym wyprzedzeniem, przed rozpoczęciem sesji w sprawach o krzywdy ziemskie, szacunkowe i proste. Złożenie pozwu, miał w okresie miesiąca zeznać i opublikować woźny. Ponieważ sprawy wpisywano do regestru chronologicznie według daty wpływu, dla każdego województwa oddzielnie, strony mogły mniej więcej obliczyć czas, w którym przypadała ich kolej.

Pierwsze obrady Trybunału Koronnego odbywały się na Zamku Królewskim

Gmach po Trybunale Koronnym w Piotrkowie przed rozebraniem w 1868 r.

Tekst: dr Tomasz Matuszak. Grafika: Andrzej Hoffman, Tadeusz Korzon. Materiały i zdjęcia: CIT, Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim, Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Biblioteka Narodowa.

CENTRUM INFORMACJI TURYSTYCZNEJ www.cit.piotrkow.pl
ul.Zamurowa 11 - tel. (+48) 44 732 60 50, (+48) 44 732 60 49
czynne: maj - wrzesień: poniedziałek - sobota 9-17, niedziela 10-15;
październik - kwiecień: poniedziałek - piątek 8-16, sobota, niedziela: nieczynne

MUZEUM www.muzeumpiotrkow.pl
pl.Zamkowy 4 - tel. (+48) 44 646 52 72, (+48) 44 646 43 55; czynne: wtorek, piątek 10-17, środa, czwartek: niedziela 10-15, sobota 10-16, w poniedziałek i dni poświąteczne nieczynne

AEROKLUB ZIEMI PIOTRKOWSKIEJ (STREFA ZRZUTU) www.azp.com.pl (www.pstu.pl)
ul.Przemysłowa 48 - tel. (+48) 44 647 74 73

OŚRODEK DZIAŁAŃ ARTYSTYCZNYCH www.odaart.pl
ul.Dąbrowskiego 5 - tel. (+48) 44 733 93 88; ul.Sieradzka 8 - tel. (+48) 44 649 52 64
czynne: wtorek-sobota 11-18, niedziela i święta 14-18

MIEJSKI OŚRODEK KULTURY www.mok.piotrkow.pl
Al.3 Maja 12 - tel. (+48) 44 732 52 37, (+48) 44 732 52 49

OŚRODEK SPORTU i REKREACJI www.osirpt.pl
KRYTE PŁYWALNIE ul.Bełzacka 106 - tel. (+48) 44 732 68 17; ul.Próchnika 8/12 - tel. (+48) 44 732 37 34
KORTY TENISOWE ul.Bełzacka 108/110 - tel. (+48) 44 732 70 86

PTTK o/im. M.RAWITY-WITANOWSKIEGO www.pttkpiotrkow.pl
pl. Czarnieckiego 10 - tel. (+48) 44 732 36 63